

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

VII. KÖTET. X. SZÁM. 1879.

BÁTORI LÁSZLÓ
ÉS A
JORDÁNSZKY-CODEX
BIBLIAFORDÍTÁSA.

(SZÉKFOGLALÓ.)

VOLF GYÖRGY

L. TAGTÓL.

— Ára 10 kr. —

BUDAPEST, 1879.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótvörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvönnyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 10 kr. — V. T. dománybeli hátramaradásunk okai, ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szcenci Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuelről. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Henrik l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szó tárka 1583-ból. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszmé Magyarországon Besenyei elött) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l. 20 kr. — XI. A defferekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóir után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérj János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — III. Emlékeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékeszéd Engel József felett. Finaly Henrik l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól. 51 l. 20 kr.

BÁTORI LÁSZLÓ
ÉS A
JORDÁNSZKY-CODEX
BIBLIAFORDÍTÁSA.

(SZÉKFOGLALÓ.)

VOLF GYÖRGY

L. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1879.

A M. TUD. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1879. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Bátori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása.

(Olvastatott a m. tud. Akadémia márcz. 24-én tartott ülésében.)

Tekintetes Akadémia!

Egy sokat emlegetett szent életű magyar szerzetesről és egy nagyfontosságú régi magyar kéziratról fogok szólni s úgy hiszem, hogy ez ünnepi alkalomra, midőn mélyen érzett hálám akarom kifejezni ama nagy megtisztelésért, melyben a tekintetes Akadémia most két éve részesített, mikor tagjai diszes sorába emelt, nem választhattam volna illőbb és méltóbb tárgyat. Illőnek tartom, mivel jól tudom, hogy e tudományos gyülekezetbe ama csekély szolgálatokért jutottam, melyeket néhány régi magyar nyelvmaradvány közzététele körül tettem. Ebben annak sejttem jelét, hogy a tekintetes Akadémia legszívesebben a régi nyelvemlékek terén lát. Méltónak meg azért tartom tárgyamát, mivel Bátori László biblijáját nem kisebb emberek kutatták, mint Ányos Pál, Wessprémi István, Sándor István, Révai Miklós és Jankovich Miklós; a Jordánszky-codex ismertetése, másolása és kiadása körül pedig Gyurikovics György, Szlemenics Pál, Horvát István, Döbrentei Gábor, Szalay László és Toldy Ferencz fáradoztak. Vajha oly fejtegetést nyújthatnék, melynek e fényes névsor előtt nem kellene pirúlnia!

Vagy két éve a nyelvtudományi bizottság felszólított, hogy a Jordánszky-codexnek Toldy Ferencz halálával félbeszakadt kiadását befejezzem. Ezzel kötelességemmé vált nemcsak a kész nyomtatvány gondos megvizsgálása, hanem mindazon gyanítások, vélekedések és állítások megítélése is, melyek

az eredeti kézirat körül támadtak. E kérdések közül leginkább kiemelkedik az, hogy ki a Jordánszky-codexben fenmaradt bibliafordítás szerzője? A közhir Bátori Lászlót emlegeti. Nyomoznom kellett tehát, hogy e hit mire támaszkodik. Az eredmény azonban úgy alakult, hogy az említett kiadás bevezetésében sem általában a kérdés hosszas fejtegetése, sem pedig különösen a Bátori Lászlóra vonatkozó adatok megállapítása nem lett volna helyén. Mindezt tehát külön választottam s magára bátorkodom a tekintetes Akadémiának székfoglalómúl bemutatni.

Meg kell említenem, hogy Bátori Lászlót már más codex-szel is összekötötték. Sándor István és Révai Miklós a Bécsi codex bibliafordítását tulajdonítják neki. Amaz 1799-ben (Sokféle VI. dar. 170. l.) még haboz, »ki legyen a' Fordító, ha Paulinus Bátori László-e vagy Franciscanus Fitos Pélbárt, vagy más valaki.« De 1801-ben (Sokféle VIII. dar. 86. l.) már azt mondja: »Én azt Bátori Lászlóénak tartom. Legalább senkit nem emlegetnek ő kivüle a' Magyar Irók, a' ki Komjáti, Pesti és Silvester előtt a' Sz. Írásnak valamely Részét fordította volna Nyelvünkre.« Ugyanigy nyilatkozik Révai 1803-ban (Antiquitates I. köt. 23. l.), valamint későbbben is egyik hátrahagyott kéziratában (Magyar Literatura, kiadta Horvát István a Tud. Gyűjt. 1833. II. kötetében), a hol azt mondja: »Vagy Sz. Ferencz Szerzetesinek, vagy Bátorinak tulajdoníthatjuk. De mégis inkább Bátorinak. Mert Sz. Ferencz szerzetesinek munkájok, mivel a' jó igyekezetű Atyák az Inquisitio elől Moldvaságba által szökének, ilyen üldözö nyomtatásban meg nem maradhatott. Bátori fordítása ellenben szerencsésebb volt; mert a közönséges hagyomány szerint minden fordításaival együtt az Elefánti Monostorban jó ideig gondosan megtartatott.« Sándor István és Révai azonban még csak egy kézirati magyar bibliáról tudtak s annak is csak egyik feléről, a Bécsi codexről. Az ezt kiegészítő Münchener codex csak 1834-ben, a másik kézirati bibliafordítás pedig, úgymint a Jordánszky-codex 1833-ban lett ismeretessé. Véleményök czáfolatába azért sem kell ereszkednem, mivel Döbrentei Gábor azzal, hogy a Bécsi codexhez írt bevezetésében (Régi Magyar Nyelvemlékek I. köt. Buda, 1838. Fejtegetése

áttekinthetőbb alakban Nyelvemléktár I. köt. Budapest, 1874. Előszó.) a Bécsi és Müncheni codexben fennmaradt magyar bibliai részeket jó okokra támaszkodva Tamás és Bálint ferenczesek fordításának bizonyította, Bátor szerzőségét már úgy is rég elhárította. Kérdés alá tehát csak a Jordánszky-codex eshetik.

Hogy a Jordánszky-codex bibliafordításának Bátor László a szerzője, azt legelőször Jankovich Miklós állította. (Biblia' tudniillik a' szentírás különb és eredeti magyar fordításainak öt példái. Esmérteti W. J. M. ¹⁾ Egyházi Folyóírás 1834. IV. füz. 89—93. l. E dolgozat megjelent külön is mint »ujjabb nyomtatás.«) Nézzük, mire támaszkodik. »Egerer András, remete sz. Pál nevezete alatt hazánkban felállított és dicső királyaink nagy Lajos, és Hunyadi Mátyás, valamint J. Leopold Császár előtt is főtekintetben volt szerzetes Rendnek évkönyvében: *Fragmen panis, sive Annales, Ord. S. Pauli I. Eremitae Viennae 1663. folio 220. lapján, első volt, ki tudunkra adta, hogy még Robert Károly idejében az eskuriali sz. Lőrincz tiszteletére Buda mellett épült fényes Klostromban foglalatoskodó szerzetes Báthori László 1456. esztendőben meghalálozván, holta után egész Bibliának fordítását magyar nyelven írásban hagyta.*« A »sz. Lőrinczi, most már Buda Város határjában, akkoron pedig csak határa mellékén, a sz. Pál hegye tövében építetett kies klostrom, a mint Fulrman Mátyás: *Decus solitudinis, sive: Vita, Obitus, et Translationes D. Pauli Thebaei, Viennae 1732. 8-vo, Tyrnaviae 1734. 8-vo, és Anonymi Hungarici: Historia de Translatione D. Pauli Thebaei cognomento Primi Eremitae, Pestini 1799. 8. könyveiből kitetszik, jóllehet 1526. esztendőben Mohácsi veszedelemnek következtében benne találtatott számos Szerzetesseinek kegyetlen megölése, épületének lángbaborítása miatt végképen, s örökre elpusztult; de minekelőtte még a pogány Törökök dúlása érte volna, némelly templomi kincsek, és ékességek mentése végett egynéhány szerzeteseket felsőbb Magyarországi klostromokba küldötte, melly környülállás a szent Lőrinczi klostromban készült szent Biblia fordításának felhozatását,*«

¹⁾ Wadasi Jankovich Miklós.

még pedig »Elefántra történt felhozatását igen hihetővé teszi,« mivel »Veszprémi István tudós Debreczeni Dr. hazánk mindennemű Régiségeinek figyelmes vizsgálója és örök hálát érdemlő fentartója, ezen kéziratnak Elefanti, Nyitra Vármegyében, Zobor hegy háta megett lévő Paulinusok klostromában fenlétét hiteles tudósításokból állította.« Hogy pedig »az Elefanti klostrom II. József Császár által lött eltörlése után Nagy Szombatba« költözött át és hogy »az elszélesztett Paulinusok Elefántról oda hozták« a kéziratot, valamint hogy épen a Jordánszky-codex »légyen az Elefanti kéz-irat,« arról tanúskodnak régibb birtokosa, néhai Fába Mátyás, az esztergomi főérseki káptalan volt jegyzőjének »successori« és testvére, kik a codexet v a l a k i előtt Fába kezébe »Nagyszombatban telepedett Paulinusok által jutottnak említék.« A Jordánszky-codexben tehát Bátori László bibliafordítását bírjuk s ezt »támasztja még, és erősíti a kézirat papirossának és betűinek XV. század közepettébe, midőn Báthori László munkálódott, tartozandó volta; melly környülállás arra is vezérel, hogy ezen kézirati kötetet a magyar Szentírás szinte azon részének lenni hihetőleg elismerjük, mellyről Káldi György sz. Bibliája első kiadásához ragasztott oktató Intés IV. §. emlékezik t. i. kétszáz esztendővel ez előtt iratott magyar sz. Bibliának egy részéről; mert a 200 esztendő alkalmasint a XV. század közepettébe, vissza Báthori életkorára mutat.« A codex azonban »írójának elkövetett hibáiból« ítélve, »nem a szerző eredeti írása, hanem inkább azon évkori másolat.«

Érthetőség tekintetéből kissé másképp rendeztem, de amúgy egészen hiven közöltem Jankovich adatait és okoskodását. Mindenki észrevehette, hogy a sok szó közt nem találkozik Bátori fordításának semmi bélyege, semmi ismertető jele. Ilyennek hiával pedig még valószínűséget is csak úgy lehet itt elérni, ha a Jordánszky-codex szakadatlan és biztos adatok nyomán, ha nem közvetetlenül, legalább közvetve Bátori lakóhelyéről, a budai szent Lőrincz kolostorból származtatható. Nagy baj tehát, hogy Jankovich adatai először hézagok és másodszor hol bizonytalanok, hol meg egyenesen valótlanok. Bizonyos csak az, hogy Bátori László az egész szentírást magyarrá fordította, és hogy a Jordánszky-codex

Fábához Nagyszombatból került. A legfontosabb meg az, a mi e két adatot összekötné. És a mondott baj épen ebben a részben van. Itt hézagok és bizonytalanok, vagy valótlanok az adatok.

Lássuk először a folytonosságot. Figyelembe veendő, hogy a Jordánszky-codex, a mint Jankovich is mondja, nem eredeti, hanem másolat, és hogy a mit Jankovich még nem tudott, 1516. és 1519-ből való. Később azt is látni fogjuk, hogy Bátori eredetije a török dűlaskor már rég másutt volt. Tehát igazság szerint is, Jankovich kedvéért is azt kell feltennünk, ha Bátori fordítása a budai pálos kolostorban csakugyan megvolt, a mire azonban semmi adatunk, akkor csakis későbbi másolatban lehetett ott. De már most hol van megírva, hogy e kéziratot a török közeledtekor, a kolostor végpusztulása előtt csakugyan megmentették? Nem egészen bizonyos, hogy a »templomi kincsek és ékességek« közé a könyveket is számították.¹⁾ De ha föltettük léteztét, tegyük föl azt is, hogy megmentették. Különben is Wespriemi István »hiteles tudósításokból« azt állította, hogy az ő idejében Bátori fordítása az elefánti kolostorban még megvolt. Csak az a baj, hogy Wespriemi (*Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*, III. centuria, IV. köt. Bécs, 1787. Az ajánlás egy évvel előbb kelt.) még azt sem mondja, eredetiben volt-e ott vagy másolatban, annál kevesebbé azt, hogy honnan került oda, Budáról-e vagy más helyről. De mi szükségünk nekünk Budára? Még az sem bizonyos ugyan, hogy Elefánton egyáltalában volt magyar biblia, de fogadjuk el, hogy ott épen Bátori fordítását őrizték. Akkor meg kell engednünk, hogy akár közvetlenül, akár közvetve, de mégis csak Budáról, Bátori kolostorából származott. Hogy pedig az elfogadott elefánti kézirat a Jordánszky-codex-szel *egy* lehessen, tegyük fel, hogy másolat volt. Már most mi köti össze Elefántot Nagyszombattal? Jankovich szerint »az Elefanti klastrom II.

¹⁾ Utólag azonban úgy értesültem Csontos János urtól, hogy az olyan könyvek, régi okleveleink tanúsága szerint, mindig a klenodiumok közé tartoztak. De veszedelem idején, ha csak drágakövekkel s arannyal nem voltak ékesítve, aligha állottak oly nagy becsben. Ez egyébiránt nem fontos és a dolgon nem változtat.

Jósef Császár által lött eltörlése után Nagy Szombatba« költözött. Ezt abból következteti, mivel úgy értesült, hogy Fába a codexet »Nagy-Szombatban telepedett Paulinusoktól« kapta. Hogy erről ki értesítette, azt nem árulja el, elég annyit tudnunk, hogy valaki. De hát vajjon az a valaki honnan tudta? Hallotta, hogy nem ugyan maga Fába, hanem annak »successori« és testvére »említék.« A mint látni fogjuk, nem igaz ugyan, de fogadjuk el, hogy Fába a codexet »Nagyszombatban telepedett Paulinusoktól« kapta. Hol van megírva, hogy azoknak szükségképen Elefántról kellett oda telepedniök? Itt tehát a folytonosság végkép megszakad. Pedig még tovább mehetnénk. Elfogadhatnók azt is, hogy azok a paulinusok csakis Elefántról költözhettek Nagyszombatba. Jankovich akkor sem tudná bebizonyítani, hogy az a codex, melyet Fábához ama paulinusoktól juttat, kétségtelenül ugyanaz a kézirat, melynek »Elefanti, Nyitra Vármegyében, Zobor hegy láta megett lévő Paulinusok klastromában« mint Bátori bibliájának »fenlétét« Weszprémi »hiteles tudósításokból állította.« Tehát még így is jókora hézag maradna.

Az összeköttetés folytonossága azonban még úgy sem volna elegendő, szükséges azonfölül az adatok biztossága is. Ne mulasztjuk el tehát ennek megvizsgálását sem. Az első adat, mely Bátori fordításának megmenekülését lehetségesnek mondja, maga is megvallja bizonytalanságát. Ez tehát bírálat nélkül is elesik. Erre egyébiránt nekünk sincs szükségünk, Jankovichnak sem volt. Már a második adat nem ily természetű. Weszprémi István Bátori fordításának »Elefanti Paulinusok klastromában fenlétét hiteles tudósításokból állította.« Weszprémi maga valamivel kevesbbé biztosan nyilatkozik, ő csak azt mondja (i. h. 29 – 30. l.): »quam translationem in aedibus Patrum eiusdem ordinis Elephantensibus hodie dum prostare non vano, ut accepimus, circumfertur rumore.« Tehát csak hire járt s ő azt hallotta, hogy e hír nem alaptalan. De ezen ne akadjunk fenn. Ha Weszprémi nyilatkozatát egyenes állításnak vennők is, lerontaná, vagy legalább bizonytalanná tenné azt egy másik tudósítás. Horvát István ugyanis a Jordánszky-codex ismertetésében (Tud. Gyűjt. 1836. III. köt. 114. l.) így szól: »Boldogult Potyondy Rafaelettől, a Remete

szent Pál szerzetének igen lelkes Magyar Fiától, több ízben hallottam, hogy Nagy Elefánton Nyitra Vármegyében, az ottan lakott ditső Ányos Pál (ki nem esméri e híres nevet?) Báthori László Magyar Bibliájának Kéziratát a Monostor Könyvtárában a szerzetes rend szétozlatása előtt már siker nélkül kereste az elterjedett köz monda után.« Ugy látszik tudomása volt erről Révainak is, a ki fentemlített hátrahagyott kéziratában előre bocsátva, hogy Bátor fordítása »a közönséges hagyomány szerint az Elefánti Monostorban jó ideig gondosan megtartatott,« így sóhajt fel: »Vajha a Szerzetes Atyák, míg jobb állapotban voltak, ezt a nagy kintset el ne hagyatták volna teljességgel veszni!« Ányos pedig, a ki 1784-ben halt meg, a nyitramegyei felsőelefánti klostromban 1781. novemberétől 1782. októberéig lakott (l. Toldy, Összegyűjt. munk. III. köt. 182. l.). Tehát az utóbbi évek valamelyikében kellett a fordítást keresnie. Hogy kutatása hiába volt, arról Potyondy több ízben szólt Horvát Istvánnak. Wespriemi ellenben Bátor fordítását még 1786-ban (ez évről kelt az ajánlás), tehát legkevesebb négy évvel Ányos keresése után is, Elefánton őrizteti a hírrel. Melyik a hitelesebb tudósítás? Úgy hiszem Horváté legalább is olyan megbízható, mint Wespriemié. De hisz Potyondy nyilatkozatát Jankovich még nem tudta! Igaz, de azt mégis tudta, hogy Wespriemi híre nem kétségtelen valóság. Már pedig ide az kellett volna.

A harmadik adat azt állítja, hogy Fába kezébe a codex »Nagyszombatban telepedett Paulinusok által jutott.« Kétségkívül ez az adat támasztotta Jankovichban azt a gondolatot, hogy e bibliafordítás Bátor munkája. Ismeretes, hogy a Jordánszky-codex elül csonka. Hiányzik belőle 27 levél. E levelek közül azonban az első 2 szerencsésen megmenekült s most Jankovich hagyatékából a Magyar Nemzeti Múzeumban van. A codexet magát néhai Jordánszky Elek fölszentelt tinnini püspök gyűjteményéből az esztergomi főérseki könyvtárban őrzik. Az a megmenekült 2 levél, mondjuk Jankovich-töredéknek, »valóban reménytelen úton, Nagyszombat városát illető régiebb magyar nyelven írt levelekkel jutott« Jankovich kezéhez. Ki lehet mutatni, hogy Jankovich magát a codexet

soha sem látta, különben nem lett volna kénytelen az írásból következtetni, hogy »a XV. századnak nem előbbi, hanem utóbbi felekezetébe helyheztetendő,« mikor ott van a János evangéliuma végén szóban megírt 1516 s a Birák könyve végén szóval is, arabs jegyekkel is kitett 1519 évszám. Arról is meggyőződött volna, hogy nemcsak ó-testamentomi könyvek vannak benne és hogy »Propheticusok« nincsenek köztük, valamint arról is, hogy »ezen nemzeti kincs a végén« nem »kopasztatott« s nem »csonkítatott meg.« A mit tehát nem a két levélből lehetett következtetni, s a mi Gyurikovics György rövid tudósításában (Tud. Gyűjt. 1833. XII. köt. 102. l.) nincs meg, vagy másképen van, azt szükségképen attól kellett megtudnia, »kitől a ritkaság említett részét,« a két levelet nyerte. Nevezetesen csakis attól tudhatta meg, hogy az a két levél a Jordánszky-codexből való, valamint azt is, hogy Fába »successori« és testvére a codexet Fába kezébe »Nagyszombatban telepedett Paulinusok által jutottnak említék.« Az utóbbi adatnál egyenesen hivatkozik is rá. Pedig jól tudja, hogy Gyurikovics »ezen eredeti Kéziratot Fábához tőle különbözöleg,« azaz nem pálosoktól »kerültnek állítja.« Hogy mind a mellett egyetlen egy szavára egész elméletet épít, mutatja, mily föltétlenül bízik benne. Csak az a föltűnő a dologban, hogy állhatatosan elhallgatja a nevét. Ennek különben van valószínű magyarázata. Jankovich embere a leghatározottabban tudta, hogy az a bizonyos két levél a Jordánszky-codexből való, de minthogy nem Jordánszkynak, kinek birtokában akkoriban a codex volt, hanem Jankovichnak küldte, érezve cselekedete helytelenségét, alkalmasint azt kívánta az utóbbtól, hogy nevét ne tegye nyilvánossá. Jankovich tehát föltevése alapját egy alattomban cselekvő, nyilvánosság kerülő megbizhatatlan embernek egyetlen egy szavára építette. De utóvégre ilyen is igazat mondhat. Van azonban biztos adatunk, hogy Fábához a codex Nagyszombatban nem pálos szerzetesektől, hanem mint már Gyurikovics mondta, clarissa-apáczáktól került. Ugyanis a codex mostani első lapja alsó szélére Jordánszky keze a következő szavakat jegyezte: »Librum hunc post abolitum A. 1782. Conventum Clarissarum Tirnaviae per se obtentum, donavit mihi die 29. Maji 820. Splis D. Mathias Faba,

Notarius VCapli Strigon. A. J.¹⁾ mp EMSC. SubCustos.« Mit nyom ezzel szemben Fába »successori« és testvére hallomásból idézett »említése,« mikor itt van magának Fába Mátyásnak közvetett ugyan, de mindenkép megbízható ember, Jordánszky által közölt nyilatkozata? Különben e codex más helyen is hajdani apácza birtok volta mellett tanúskodik. Az ó-testamentomi rész fol' LVIII. számmal jelölt levele innenső lapja alján XVII. századbeli nőkéz »barbara« nevet írt. Férfi szerzetesek kolostorában hogyan jutott volna ide e nőírás s e nőnév? Látjuk tehát, hogy éppen a legfontosabb, a mire Jankovich épít, határozott valótlanság.

A negyedik adat, jól érzi azt Jankovich is, a többi nélkül semmit sem nyom és helyreigazítására különben sem fekteték súlyt. »A kézirat papirossának és betűinek XV. század közepettébe, midőn Bátori László munkálódott, tartozandó volta,« mint már láttuk, nem áll ugyan, de a miatt Bátori fordításának bizvást készülhetett volna valami másolata még 1516-ban és 1519-ben vagy akár későbbben is. Arra a mellékes következtetésre meg, hogy »ezen kézirati kötet hihetőleg a magyar Szentírás szinte azon része, melyről Káldi György sz. Bibliája 1626. eszt. kiadásában, a fordító immár sokkal előbb kihelván, Pázmány Péter mint kétszáz esztendő előtt iratott példányról emlékezik,« az eddig mondottak után alig szükséges megjegyzést tenni. Az a szentírás lehetett ugyan Bátori fordítása, de semmiesetre sem a Jordánszky-codex, mely akkor még csak száz éves volt.

Most térjünk vissza, a honnan kiindultunk. Ha Bátori fordításának semmi ismertető jele, már pedig Jankovich ilyenről nem tud, akkor úgy vélekedtünk, hogy Bátorit csak oly esetben lehet a Jordánszky-codex fordítása szerzőjének tartani, ha e codexet szakadatlan és biztos adatok nyomán legalább közvetve Bátori kolostoráig lehet visszakisérni. Mindenki el fogja ismerni, hogy ennek kimutatása a legkevesebb, a mit követelhetni. Találtuk-e Jankovichnál az adatoknak e teljes hitelét és szakadatlan folytonosságát? Buda és Nagy-Szombat közt nincs más oszlopa, mint Elefánt. Ez meg olyan

¹⁾ Alexius Jordánszky.

gyengén áll, ha ugyan áll, hogy a legkisebb szellő fuvalma is ledöntheti. Mert ha oly kétségtelen volna is, mint a milyen nem bizonyos, hogy Elefánton egyáltalában magyar írott biblia volt, még mindig lehetséges, hogy nem elégséges alapon tartották Bátori fordításának; sőt ha azt a bibliát a Jordánszky-codex-szel csakugyan egyazon kéziratnak lehetne kimutatni, akkor amaz alapnak elégtelensége, mivel a codex Bátorinak semmi nyomát sem árulja el, nemcsak lehetséges, hanem egyenesen bizonyos. De azért hadd álljon Elefánt is. Már most három oszlopa áthidalására van Jankovichnak Budától Elefántig egy gyenge szalmaszála, hogy Bátori fordítása megmenekülhetett, Elefánttól Nagyszombatig meg már semmije sincs, mivel a codexről még annyit sem tudott kimutatni, hogy valaha pálosok csak látták volna is, tehát nem hogy Bátori kolostorával, hanem egyáltalában még szerzetével sem volt képes csak a legcsekélyebb érintkezésbe is juttatni.

Mindamelletts nem szabad a kérdést ennyiben hagynunk. Jankovich csak fél munkát tett s így meglehet, hogy Bátori László szerzőségét csak azért nem sikerült megállapítania. Láttuk, hogy sem maga a codex, sem története, mely különben is csak 1782-től fogva ismeretes, nem vall Bátorira. Azért audiat ur et altera pars, azaz fordítsuk meg a dolgot, hát ha talán Bátori vall a codexre. Jankovich éppen ezt mulasztotta el. Meg kell tehát vizsgálnunk, mi maradt Bátoriról följegyezve s van-e a közt olyan, a mi a Jordánszky-codex bibliafordítására utal. Kiemelem, hogy itt nem az írásról, hanem csak a tartalomról lehet szó; mert mellőzve azt, hogy Bátori kezeírását egyáltalában nem ismerjük, elég annyit mondanom, hogy Bátori és a Jordánszky-codex közé majd egy emberöltő esik s hogy e codex, mint már többször említettem, nem eredeti, hanem másolat. Ez azonban Bátori szerzőségének fölismerését még korántsem teszi lehetetlenné; mert másolat a Bécsi és Münchener codex is, mindamelletts Döbrentei ki tudta mutatni, hogy Tamás és Bálint ferenczesek fordítása.

Nagyobb baj, hogy Bátori Lászlóról mindössze is alig tudunk valamit s hogy e kevés sem mind történeti. Gondosabb íróink is csak a már Jankovich idézte Eggerer András »Fragmen panis corvi protoeremitici seu reliquiae annalium eremi-

coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum Sancti Pauli primi eremitaee Bécsben, 1663-ban megjelent munkájáig mentek vissza. A többi ezekből s legfeljebb még a képzeletből merített. Pedig Eggerer már csak azért sem lehet első forrás, mivel Bátoritól, kit az 1456. év alatt említ (i. h. 220. l.), majd két század választja el. Hozzájárul még, hogy mint gráczi születésű s nem hazánkban élt, tehát mindenkép idegen ember (V. ö. Vincze Gábor közleményét: A pálosok irodalmi munkássága, Magy. könyvszemle 1878. I. füz. 29. l.) a magyar Batori Lászlóra vonatkozó adatait bizonyára nem a hagyományból merítette, hanem valami följegyzésből nyerte. Forrása csak Gyengyesi Gergely pálos főperjelnek 1525-ben készült »Vitae fratrum ordinis fratrum heremitarum Sancti Pauli primiheremite« nevű krónikája lehetett, mivel sem többet, sem mást nem mond, mint a mennyi és a mi Gyengyesiben van s ettől épen csak abban különbözik, hogy nem ugyanazokat a szavakat használja és hogy néhány adattal szegényebb. El kell ismerni, hogy Eggerer, a mit átvett, pontosan közli s így nem ő az oka, hogy némely íróink Batori rövidke történetét költött dolgokkal is bővítették.

Batori Lászlóról Eggerer előtt Gyengyesiénél sem régebb, sem újabb följegyzést nem sikerült találnom. Úgy látszik tehát, hogy első és egyedüli forrásunk csakugyan Gyengyesi krónikája, mely a múlt század első felében készült másolatával együtt a lepoglavai pálos kolostorból már közel száz éve a budapesti egyetemi könyvtárba került, hol az eredeti kéziratot A. 55, a másolatot pedig A. 95 alatt őrzik. Hogy Gyengyesi munkája 1525-ben készült, azt mutatják a 144. lap »currente anno 1525« szavai. E munkából az a múlt századi névtelen pálos, ki szerzete irodalmi munkásságát 1755 táján írta össze (l. Vincze közl. i. h. 21. l.), három kéziratot ismer, kettőt Lepoglaván, egyet a Pozsony melletti Máriavölgyben (l. Vincze közl. 25. l.). Az utolsót nem találtam, pedig az talán Gyengyesinek saját kezírása volt, mivel az A. 95 alatti másolatba iktatott versek elé írt »Versus inserti Gyöngyesino Thallensi« szavak bizonyossága szerint maga Gyengyesi is a máriavölgyi kolostorban élt. A lepoglavai kéziratok ugyanazok, melyeket fennebb mint a budapesti egyetemi könyvtárban

levőket említettem. Gyengyesi vallomása szerint (prologus és cap. 80.) e krónikát Dombrói Márk kezdte, azért Toldy Ferencz »Dombrói Márk krónikája« név alatt akarta közrebocsátani, habár jelen szerkezetében csak Gyengyesi munkájának lehet mondani.

E krónika, melyet íróink közül a fenforgó kérdésben eddig senki, maga Toldy sem használt, Bátori Lászlóról két helyen szól. A mit az 1457. év alatt a 106—108. lapon mond, velejében ugyanaz, a mi Eggererből ismeretes. Bátori László, miután egy ideig kényére (prospere) élt, elmélkedni kezdett a földi dolgok álnok voltáról és két hasonló gondolkozású tanulótársával elhagyva a világi tanulmányokat (regulas Alexandri, donati et petri hispani), a remete vagy pálos szerzetbe lépett, a hol erkölcsös és vallásos élete által csakhamar társainak példája lett. Jósága és tudománya sok szerzetest vonzott szent Lőrincz kolostorába, hogy a lelkiekben tanítványai lehessenek. Ezek közül azután néhánynyal egy közel barlaugba vonult vezekelni s itt e kis társasággal egy ideig bőjt, virrasztás, hallgatás, sanyargatás, imádság, tanulás és kézimunka közt élt, de végre az éhínségtől kényszerítve, hiveivel ismét szent Lőrincz kolostorába tért. Nem szabad említetlenül hagyni, hogy magyarra fordította az egész bibliát s hogy magyarul írta (conscript) sok szentek életét. Mondják, hogy éppen misemondás közben az oltárnál múlt ki. ¹⁾ Ennyi röviden

¹⁾ Az eredetiben ez egész terjedelmében és szószerint így hangzik: (106. l.) »Hoc tempore claruit frater Ladislaus bathori dictus, Aliquotam vite huius fratris partem, me narrante audiat dilectio vestra: ne margarita in (107. l.) Agro dominico abscondita, diucius lateat, sed pro edificatione plurimorum ad lucem veniat. — Hic quippe dum seculi rebus, aliquandiu prospere vixisset, tandem meliori consilio inspiratus, cogitavit mundi fallaciam, et grauem eius seruitutem abicere, vt deo facilius inseruiret, hac igitur occasione, deseruit, recia aucupatoris seculi, et audita fama fratrum heremicolarum, cum duobus discipulis, eiusdem ppositi Juuenibus, reliquit regulas Alexandri, donati et petri hispani, et intrauit domum celestis exercicij, vbi discens Augustini diui Regulam, inter plures suos coetaneos, xpi nomine congregatos, in breui tempore factus est exemplum vite et doctrine, omnibus qui erant in domo domini. — Exyt autem fama bone conuersacionis eius, ad aures alibi degencium fratrum, Et Apud patrem vincencium supplicantes optinuerunt secum in conuentu sancti Laurency commanere, Quos quidem ipse tanquam Mgr

értelem szerint, a mit a krónika e helyen előad. Ebből Eggerer csak a két tanulóársat s az utolsó mondatban foglaltat nem említi.¹⁾

A második hely, a mily rövid, oly fontos. A 159. lapon elősorolja a krónika, hogy Szombathelyi Tamás másodszori főperjelsége idejében, vagyis 1484—1488-ig, kik jeleskedtek (*Claruerunt hys temporibus*) s mindjárt másodiknak említi: »Ladislaus bathori de quo supra habitum est, Qui Bibliam in nostro wlgari exposuit, Et Rex Mathias in sua libraria reponi mandauit.« Ez kettőt bizonyít. Először is Bátori nem halt meg sem 1456-ban vagy e körül, mint eddig Eggerer

(magister) eorum, erudiebat multis modis, dicens eis, Charissimi preparate vos ad pugnam Et in omnibus vosmetipsos reputetis tanquam aduenasterre, Videtis enim instabilitatem temporis, mundi lubricitatem, Nam qui vendit, est quasi qui fugit, Et qui emit quasi perditurus formidat, Qui mercatur quasi qui fructum non capit, Et qui edificat quasi non habitaturus, Qui seminat quasi non metet, Sic et qui vineam putat quasi non (108. l.) vindemiaturus, Qui nubunt, sic quasi filios non facturi, et qui non nubunt sic quasi vidui, — Dum hec que scribuntur quarti esdre vltimo, et hys similia sepe sepius voluit et reuoluit, tandem induxit quosdam secum penitere in quodam Antro supra claustrum sancti Laurencii, vbi quam dire semetipsos affligerint, Et carnem suam domauerint, Sufficiat audire, Quod ipsi Armis sancte crucis induti, certabant sicut fortes milites, studebant vt boni clerici, orabant velut deuoti monachi, laborabant sicut fideles serui domini, et vicia virtutibus superabant, Iram silencio compescebant, gulam stricto ieiunio refrenabant, Ocium labore fugebant, risum dolore cassabant, et odium amore necabant. Sed quia inops est omnis mensa carnes pane et sale, Igitur ipsorum status non potuit diu durare, sed Angustia famis compulsi sunt in conuentum redire, — Nec hoc pretereundum est, quod dictus frater ladislaus, totam Bibliam, et multorum sanctorum vitas, hungarice conscripsit, Tandem ibidem extremum diem claudens, sepultus est dr q (dicitur quum) illa die missam celebrarat. «Az íráshibák természetéből látszik, hogy ez semmiesetre sem Gyengyesi eredetije.

¹⁾ Minthogy tárgyam nem követeli, hogy a krónika előadásához terjedelmes topographiai fejtegetést csatoljak, elég lesz két rövid magyarázat. Szent Lőrincz kolostora, melyben Bátori élt, Buda határán, a mai Hárshegyen, néhány lépésnyire a mostani Szép Juhászné alatt volt, hol már csak csekély romok láthatók (Többet erről l. Rupp, Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868. 197—209. l.). A kolostor romjaitól nem messze, a hegy északkeleti oldalán van egy barlang, melyet a budai tanács Döbrentei indítványára, mivel Bátori és ájtatos kis nyája úgylátszik itt remetéskedett, 1847. június 17-én Bátori-barlangnak nevezett el.

után hittük, sem 1457-ben vagy e körül, mint az első helyből lehetne következtetni, hanem még 1484-ben is élt. Másodszor pedig magyar bibliafordítása a török pusztításkor legfeljebb ha másolatban lehetett a Buda melletti szent Lőrincz kolostorban, mivel eredetije már vagy félszázaddal előbb Mátyás király könyvtárába jutott. Ime egy magyar Corvin-codex! Vajha előkerülne! Mily könnyű volna akkor eldönteni, hogy a Jordánszky-codex bibliafordítása Bátoritól ered-e?

E két adatról Eggerer egészen hallgat s minthogy iróink sem említik, nagyon világos, hogy Gyengyesi krónikáját sohasem használták, hanem csakis Eggerert nézték. Úgy hiszem, hogy az utóbbinak hallgatása nem kritikán alapszik, mert hisz másfél század múlva s egyéb forrás nélkül miből is tudta volna megítélni, hanem mivel ez adatok az első helytől kissé távol esnek s némileg el vannak rejtve, egyszerűen elnézésből származik s hogy ennél fogva a közlöttek hitelességét nem kell hosszan fejtegetnem. Akár Dombrói Márk, akár Gyengyesi Gergely írta a Bátorira vonatkozókat, mind a két esetben legalább is közel egykorúak bizonyosságát birjuk. Dombrói 1510. táján halt meg (l. Vincze közl. 24. l.), Gyengyesi pedig 1528-ban, tehát már három évvel krónikája írása után, a rend feje, főperjele lett (l. krónikája 217. l. jegyz. és Eggerer 295. l.) s így bizonyára az ötven éven is túl volt. Ha most Bátori 1484-ben még élt, akkor halála idejére Dombróinak körülbelül férfikora, Gyengyesinek pedig legalább gyermek- vagy ifjúkora esik. Ezt azért kellett kiemelnem, mivel alapot szolgáltat a más forrásokból származó adatok megítélésére.

Egy földrajzi műben ezt olvastam Bátoriról: »Hogy munkáin háborítatlanul s teljes nyugalommal dolgozhassék, úgy mondják, szomszéd barlangba vonult meg s ebben 20 évet tölte mint remete« (Hunfalvy János, Magyarország és Erdély eredeti képekben. Darmstadt, 1856. I. szak. I. köt. 92. l.). Nem kérдем, hogy kik »mondják.« Földrajzi írói igazságtalanság volna ezért háborgatni, mikor a hiba irodalomtörténeti iróinkat terheli. A helyett az utóbbiakra térek. A fennebb közlöttek megengedik ugyan azt a föltevést, hogy Bátori László Mátyás királylyal talán személyesen is érintkezett. De

honnan tudja Ferenczy Jakab oly határozottan (Magyar Irók. Életrajz-gyűjtemény. Kiadja a Szent-István-Társulat. Pest, 1856. 33. l.), hogy »gyakran megfordult Hunyadi János kormányzó udvarában, mellynek magyar szellemétől buzditatván, 1452 (!) körül fordítá nyelvünkre a Szentírást és szentek életét«? Nem lehetetlen dolog, de sehol semmi nyoma. A mit Ferenczy még azonkívül mond, hogy »Bátori László ivadéka a Báthori nagyon régi családnak, melly Magyarhonnak sok főnemest, hős vitézt és főpapot, Erdélynek pedig fejedelmeket adott,« azt már előtte is állították. Szentivány Márton (Dissertatio Paralipomenonica rerum memorabilium Hungariae. Nagyszombat, 1699. Catalogus LXXV. 151—152. l.) még csak annyit mond, hogy Bátori, mielőtt a szerzetbe lépett, nagyon gazdag volt. De már Orosz Ferencz (Synopsis annalium eremi-coenobiticorum ff. eremitarum ordinis s. Pauli primi eremitaie. Sopron, 1747. 271—272. l.) egész biztosan tudja, hogy Bátori »ex illustri, et per totum regnum Hungariae, ac Transylvaniae spectatissima familia (e qua Stephanus Báthori anno 1571. Rex Poloziarum factus, Andreas vero Báthori S. R. E. Cardinalis creatus est; complures item Transylvaniae Principes extiterunt) prognatus.« Ugyanezt ismétli szó szerinti Pongrácz Ignác (Triumphus Pauli, pio dolo a deo decepti. Pozsony, 1752. 65. l.) és kevés változással Horányi Elek (Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum. Bécs, 1775. I. rész. 133. l.).

Hogy Szentivány honnan szedte Bátori gazdagságát, bajos csak elgondolni is. A többire nézve meg ne feledjük, hogy a Bátori család már Gyengyesi, sőt Dombrói idejében is igen nevezetes volt (l. Nagy Iván, Magyarország családai I. köt. Pest, 1857.) s hogy Eggerer korában híre már az országon kívül is elterjedt. Mind a mellett egy szóval sem mondják, hogy Bátorinak e családhoz valami köze van, pedig ezzel szerzetük külső fényét is emelhették volna. Az az előkelő származás majd három századdal Bátori után lép föl. Igaz lehet ugyan, de nem valószínű, mivel a régiek, kik mindenesetre jobban tudhatták, mélyen hallgatnak róla. Az eldöntés különben egy nagy nehézségbe ütközik. Bátorinak, László bizonyára csak klastromi neve volt, keresztnévét pedig nem

tudjuk. Azért míg ezt ki nem derítjük, legjobb Budai Ferencz-czel tartanunk, ki azt mondja Bátoriról (Magyar Ország polgári historiájára való Lexikon. Nagyvárad, 1804. I. dar. 196. l.), hogy »bizonytalan, mellyik ágából való volt a Bátori familiának, vagy volt é valamelyikből.«

Még nagyobb figyelmet érdemel az az adat, hogy Bátori Lászlót »a magyar egyház febr. 27-én a boldogok közt ünnepli« (Toldy, Ő s középk. magy. nemz. irod. tört. 3. kiad. Pest, 1862. II. köt. 104. l.). A ki tudja, hogy a boldoggá avatást úgyszólván pör útján kell kieszközölni s hogy a kérvény mellett mindig ott kell lennie a tanúkkal hitelesített részletes életrajznak is, az örvendő gondol arra, hogy Rómában megtalálhatja a Bátori László boldoggá avatására vonatkozó iratokat s azzal egy bőséges új forráshoz jut. Minthogy azonban alkalmasint az örök városban is csak úgy lehet az actákhoz férni, ha tudjuk, mely időből valók s így azt is tudjuk, mely csomóban kell keresni, igen tanácsos lesz még itthon kipuhatolnunk, hogy Bátori boldoggá avatása mikor történt. Kérdezzük meg legelőször is azt a munkát, mely e dologban legilletékesebb. Értem a Szent-István-Társulat kiadta Szentek Életét. Itt (I. rész. Irta Zalka János. Pest, 1859.) február 27-én csakugyan megtaláljuk Boldog Bátori Lászlót. De hogy az író a boldogságot és a napot honnan tudja, azt egy szóval sem mondja. Pedig ép ezen a helyen nem lehet azzal mentegőzni, hogy népszerű munkának nem kell a forrásokra hivatkoznia, mert akkor Bátori életadataira minek idézi Eggerert? Vagy ezt sem, vagy a másikat is. Mind a mellett meg kell nyugodnunk, mert a ki oly népszerű munka megírására vállalkozik, mely azonfölül még vallásos is, bizonyára tudja, hogy a népszerű előadás csak a forrás elhallgatását engedi meg az írónak, de soha sem menti fel a gondos vizsgálastól, s hogy a vallásos tárgy és cél épen még annál inkább követeli a lelkiismeretes eljárást. Tehát föltehetjük, hogy Bátori boldogsága és napja jó forrásból van merítve. Hanem azért még mindig nem indúlhatunk Rómába.

Hosszú keresés után a Csete István írta és Gyalogi János kiadta »Panegyrici Sanctorum Patronorum Regni Hungariae« (Kassa, 1754.) munkára akadunk, melyben egy »Ma-

gyar Korona alá tartozandó Szentek emlékezetes Napjait mutató TÁBLA, avagy Kalendárium» van, s itt február 27-én ismét »Báthori László, Conf.« olvasható, de aztán egyéb semmi. Megint keresgélünk s ezúttal Orosz Ferencznek már fennebb idézett Synopsis Annaliumáig jutunk. Ez a 88—89. lapon Bátoriról szólva, végül még felhossa, hogy »Ejus etiam meminit supra relatus R. P. Martinus Szent-Ivány Soc. J. et die 27. Februarii pro Beato ponit.« Tehát Szentiványhoz utasít. Ez pedig kétszer említi Bátorit, a Dissertatio Paralipomenonicanak már fennebb idézett helyén és a »Continuatio Dissertationis Paralipomenonicae« (Nagyszombat, 1700.) 78. lapján. Amott napok szerint sorolja elő a magyar szenteket s február 27-én Bátori Lászlót mint boldogot említve, így szól: »Februarius 27. B Ladislaus Bathorius, qui mundi spretis illecebris, et contemptis divitijs maximis quibus abundabat, vitae Monasticae rigorem in S. Ordine S. Pauli primi Eremitae constantissime tenuit.« Másik munkájában betürendben adva a magyar szenteket, csak ennyit mond (78. l.): »B. Ladislaus Bathor. 27. Feb.« Az első helyen senkit sem idéz. A Continuatióban azt vallja, hogy az itt közölt egész betürendes névsort egy Catalogusból szedte, mely »brevi prodibit in lucem per Eruditissimum quendam Chronologum sub Titulo Coelum Hungarico-Pannonicum« (76. l.). Itt tehát egy még ezután megjelenendő munkára hivatkozik, mely azonban, minthogy nem lehet megtalálni, alkalmasint soha sem látott napvilágot. Csak még egy följegyzésre akadtam. Az pedig egy névtelen pálostól ered. Van ugyanis Gyengyesi krónikájában egy külön levél papiros, melyen sok egyéb közt a következő szavak olvashatók: »27. febr. B. Ladisl. Bathorius spretis Mundi illecebris et maximis divitijs Monasticae vitae rigorem constantissime tenuit.« Ennek rövidebb volta, orthographiája és mindene arra mutat, hogy Szentiványból van kijegyezve. De már most, mikor avatták Bátorit boldoggá? Több nyomot nem találunk, mert Eggerer és Gyengyesi mélyen hallgatnak. Még mindig nem indulhatunk Rómába.

Föltűnő, hogy legelőször nem pálos, hanem jezsuita, mondja Bátorit boldognak, és hogy csak egy pálos akad, a ki föltétlenül elhiszi. Ez az elébb említett névtelen. A másik

pálos, Oroszt értem, megemlíti ugyan, de a felelősséget Szent-iványra hárítja. Pedig Bátori szerzete tagjainak azt már csak legjobban kellett volna tudniok. Ébred a gyanú, járjunk a dolog végére. Nézzük legelőször is a Bollandistákat, ott bizonyosan meglesz. De biz azokat tizszer is hiába lapozzuk, valamint hiába magyarországi kivonataikat is. Hanem ott van a »Régi Magyar Szentség« (Nagyszombat, 1695.), abban még bizonyosabban meglesz. Fájdalom, az sem könnyőrül rajtunk, és így megint megakadunk. ¹⁾ Még egy utolsó reménységünk van. Ha Bátorit boldoggá avatták, akkor legalább a magyar egyházi naptárakban kell nyomának lenni. Ilyen naptárak vannak a breviariumokban, missalékban, directoriumokban s más effélékben. Nézzük először az ily fajta pálos könyveket. Itt van a Gyengyesi krónikája előtti időből való »Missale fratrum heremitarum Ordinis diui Pauli primi heremite,« nyomatta Velenczében 1514-ben Heckel István budai könyvtáros (Nemz. Múz. 4541. Quart. Széch.) Még nincs benne, nem is csoda, Gyengyesiben sincs, pedig ebben talán már benne lehetne. Itt a Gyengyesi utáni időből való »Breuiarium ordinis fratrum eremitarum sancti Pauli primi eremite« (Velence, 1540. Nemz. Múz. 14,906. Oct. Széch.). A latin hónapnevek mellé nyomtatott »Bodog azzonhawa,« »Beyth elew ho« stb. mutatják, hogy e breuiarium magyar pálosok számára készült. Még ebben sincs. De elég lesz ebből ennyi, a többit azzal a kijelentéssel pótolom, hogy a hányat a budapesti könyvtárakban csak fölhajszolhattam, mind megnéztem. Az eredmény semmi. De nem állapodtam meg a pálosoknál sem, hanem fölkutattam a magyarországi ilyes könyveket általában. Bátoriról azonban egy sem tudott. Sajnálom, hogy akkor még nem ismertem Knauz Kortanát (Budapest, 1877.); sokkal kevesebb fáradsággal jutottam volna e szomorú eredményhez. Knauz, a Winkler-codexét kivéve, az összes magyar naptárakból állította össze a szentek és boldogok neveit, de Bátori Lászlóra ő sem akadt. Mindamellet az lihetnők, hogy boldoggá avatása ügyében mégis csak történhetett valami.

¹⁾ A legfontosabb ilyenmű munkát (Ungaricae Sanctitatis Indicia, Nagyszombat 1737.) elfelejtettem ugyan megemlíteni, de Ipolyi Arnold ügyelmeztetése előtt is már minden eredmény nélkül néztem.

Talán a pálosok elküldték az iratokat, melyekben szokás szerint egyszersmind kijelölték ünneplendő napját, és abban a biztos reményben, hogy a pápa teljesíteni fogja kérésöket, elkezdték a cultusát is, de vagy semmi, vagy tagadó választ kaptak. Ily módon csakugyan meg lehetne magyarázni mind azt, hogyan terjedhetett el Bátori boldogságának és napjának híre, mind pedig azt, miért nincs a gyűjteményekben és naptárakban nyoma. Csakhogy ez ellen az a fontos ok szól, hogy éppen magok a pálosok nem tudnak róla. Fölkutattam íróikat Gyengyesitől a szerzet föloszlatásáig s csak az a névtelen és Orosz említi, mind a kettő pedig a jezsuita Szentiványból merit. Legjobb lesz tehát, ha itthon maradunk és inkább a Szent-István-Társulat kiadta Szentek Élete íróját küldjük Rómába az actákat kutatni. ¹⁾

Mind ebből világos, mire kell, mire szabad támaszkodnunk. Bátorira nézve ez időszerint egyetlen egy forrásunk van. Csak annyit tudunk, a mennyi Gyengyesi krónikájában olvasható, többet egy betűvel sem. E forrás megbízhatóságáról már szóltam. Csak egy kifogásunk lehetne. Ellenmondásnak látszik, hogy az 1457. év alatt elmondja már azt is, hol s hogyan halt meg Bátori, és 1484. után mégis mint élő említi. De könnyű kimutatni, hogy Bátori halála amott egészen mellékes dolog. Nem tudjuk ugyan, hogy mi tette Bátorit éppen

¹⁾ E részre Besztercebánya tudós püspöke, Ipolyi Arnold úr azt az észrevételt tette, hogy a jegyzékekben előforduló boldogok közt van canonizálatlan is. Az olyannak se officiuma, se imádsága és nevét is hiába keressük az egyházi naptárakban. A »boldog« kifejezés olyankor csak annyit jelent, hogy az illető a szentség hírében halt meg. Ily értelemben boldog lehet tehát Bátori is, mindamellett, hogy canonisatiójának semmi nyoma. Csakhogy én Bátori canonisatióját nem a jegyzékekből következtettem, melyek ellen nincs is szavam. Kifogásom csak Toldy mondására és a Szentek Élete eljárására vonatkozik. Mert az, hogy »a magyar egyház ünnepli«, csak canonizáltra illik, valamint szükségképen canonisatiót kell következtetni abból is, hogy a Szentek Élete Bátorit minden megjegyzés nélkül sorozta a boldogok közé. Az ilyen gyűjteményben rendszerint csakis a canonizáltakat szokás közölni. Bátorit tehát vagy egészen ki kellett volna hagyni, vagy meg kellett volna mondani, hogy valósággal nincs canonizálva. Hogy nem így tett, az a Szentek Élete írójának semmiesetre sem válik dicséretére. Bátori boldogságát minden ok és kutatás nélkül tüntette föl egyházilag kijelentettnek. Jó lett volna egy kicsit a Bollandistáktól tanulnia.

1457-ben hiressé, de a »hoc tempore *claruit*« kifejezés s az előadás módja is világosan mutatja, hogy ez évre tulajdonkép csak ennyi tartozik, a többi mind alkalomszerű. A krónikásnak ugyanis 1457. alatt, mint abban az időben kiváló embert, meg kellett említenie Bátorit, azért elmondja egyúttal életét és ezzel kapcsolatban halálát is. Tehát semmi sem bizonyítja, hogy az 1457. évszám Batori halálára értendő. Azért erős meggyőződésem, hogy Gyengyesinek egyetlen egy adatában sincs okunk kételkedni. De már most más kérdés merül föl. Volt-e Gyengyesí adatai közt olyan, a mely Batori bibliafordítását fölismerhetővé teszi? Erre, fájdalom, határozottan nemmel kell felelni. Batori tehát ugyanazt teszi, a mit a Jordánszky-codex. Hallgat mind a kettő. Emez nem vall szerzőjére, amaz nem vall művére. A codex mégis valamicskével közlékenyebb. Nyelve a Dráva mellékére mutat. Batori sehogy sem árulja el szülő vidékét. Pedig ennél kevesebbet már nem lehet kívánni, különösen mikor a Jordánszky-codex mint másolat nem a szerző nyelvjárását mutatja, hanem a másolót. De bármily kevés lenne, mégis volna mibe fogódznunk. Így azonban épen semmi sincs. Megtettük a munka másik felét is, de megint csak oda jutottunk, a hol már előbb voltunk s a hol a magyar tudomány még Jankovich előtt állt. Van egy adatunk, mely szerint az 1484-ben még életben volt Batori László budaszentlőrinci pálos szerzetes magyarra fordította a bibliát, és van a Jordánszky-codexben egy bibliafordításunk. Tehát van egy bibliafordítónk, a kinek nem ismerjük a munkáját, és van egy bibliafordításunk, melynek nem tudjuk a szerzőjét. Összetartozik-e a kettő, van-e egymáshoz valami köze, az nyílt kérdés marad mindaddig, míg a jövő döntő új adatokat nem juttat napfényre.

Még arról kell szólnom, hogyan válhatott mégis közhitté, hogy a Jordánszky-codexben Batori bibliáját birjuk. Eleinte ezt Jankovichon kívül senki sem vette bizonyosnak, hanem igen okosan csak épen lehetségesnek tartották. Így Horvát István (Tud. Gyűjt. 1836. III. köt. 114. l.) kész gyanítani, hogy e »Bibliai Fordítások egykor a XV-dik században valóban Báthori László tollából folyhattak.« Megengedi ezt a Bécsi codex elé irt bevezetésében (VII. l.) Döbrentei is.

Tovább nem mentek. Már Toldy Ferencz különféle irodalomtörténeti kézikönyveiben nemcsak lehetségesnek, hanem egyenesen valószínűnek tartja, sőt sokszor úgy látszik, hogy már a bizonyossáig megy, de mindannyiszor ismét a középutra tér. Hogy miért nem maradt a lehetőség korlátaiban, annak van némi oka. Jankovich föltevése, ha nem is mindjárt, de később, mikor Döbrentei 1838-ban a Bécsi és Müncheni codexben fenmaradt bibliafordítást a husszita eretnekséggel vádolt és e miatt az inquisitió elől Moldvába futott Tamás és Bálint ferenczesek számára foglalta le, azt lehet mondani, szükségét pótolta. E nélkül Bátor *munka* nélkül s a Jordánszky-codex fordítása *szerző* nélkül maradt volna. Toldy azonban mind a mellett egészben véve csak a valószínűségig ment. Ő volt az utolsó, a ki még némileg kételkedett. Azután már mindenki bizonyosnak vette. Így Ballagi Mór (Tanulmányok a magyar bibliafordítások körül. Nyelvt. Közl. III. köt. 39. l.) a Jordánszky-codex bibliáját csak épen hogy megemlíti, de még e néhány szavából is kitűnik, hogy egész határozottan Bátor Lászlót tartja szerzőjének. Így egyéb íróink is, theologusok, historicusok, geographusok vagy akármi tudománybeliek, ha alkalom kínálkozik, öt közül hat is megesküszik, hogy látta, mikor Bátor a Jordánszky-codex bibliáját írta. Leghangozabbak természetesen újabb keltű irodalomtörténeti kézikönyveink szerzői. Meg sem kell nevezni, a hány van, egytől egyig mind kétségtelen igazságnak hirdeti legalább azt, hogy Bátor bibliája él, s ha nem hiszed, mutatóványt is közöl belőle, a kinek pedig már odáig terjed a tudománya, hogy Jordánszky-codex is van valahol a világon, bizonyosan hozzáteszi, hogy ott virít. Csodálatos jelenség! Mikor Jankovich adatait és következtetéseit czáfoltam, szándékosan nem használtam új adatot. Állítását tehát eddigi ismereteinkkel is könnyen le tudtuk volna igazi értékére szállítani. Mégis honnan az a megingathatatlan hit? Egyszerű a felelet. Jankovichba Toldy után senki még csak bele sem nézett. Minthogy pedig Toldy egyik-másik nyilatkozatát, igaz, hogy csak beható vizsgálat nélkül, de mégis könnyen lehetett határozott állításnak venni, hamar oda fejlődött a dolog, hogy a Jordánszky-codex kétségtelenül Bátor László fordítását őrizte meg számunkra. Még

azt meg lehet bocsátani, ha valaki mint forrásra csak a legközelebbi, természetesen jóhirű könyvig megy vissza, de ha még ennek sem fontolgatja szavait, mint a mostani irodalomtörténetek Toldyéit, akkor nincs mentség. Jól tudom, hogy tárgyam nem épen főfontosságú, de azt mégis el fogja ismerni akárki, hogy eleget láttat az irodalomtörténet terén mostanában folyó egész munkálkodásból is. Szomorú jelensége ennek a teljes kritikátlanság. Adja isten, hogy ebből minél hamarább kivetközzünk!

És most befejezésül legyen szabad, tekintetes Akadémia, némi igazolásfélét kockáztatnom. Fejtegetésem eredménye vajmi csekély. Még azt sem birtam megállapítani, hogy a Jordánszky-codex bibliafordítása nem Bátori Lászlótól ered, hanem csak annyit, hogy nem tudjuk s ez időszerint nem is tudhatjuk, neki tulajdonítandó-e, vagy nem. Fölvethetné tehát valaki azt a kérdést, hogy érdemes volt-e ily csekély dologgal foglalkozni? Erre azt felelném, hogy az igazságot kideríteni mindig érdemes, akár nagy a hatása, akár kicsiny. A kutató különben a következményeket úgy sem tudja kiszámítani és legtöbbszörre kortársai sem sejtik. Kicsiny magból is lehet nagy fa, csak jó föld és kedvező időjárás kell hozzá. Hogy irodalomtörténeti adataink gondos megvizsgálása égető szükség, arról úgy hiszem meggyőződhattunk ma is. Hátha épen ez egyszerű fejtegetésem adja meg hozzá az ösztönt? De van más feleletem is. Erősen meg vagyok győződve, hogy a tudományban ép úgy számon kell tartani, hogy mit nem tudunk, mint azt, hogy mit tudunk. Csak az biztosítja a haladás útját. A képzelt tudás egy a babonával. Káros, mivel elvágja a kutatást s vele az okulást, és veszedelmes, mivel megmételjezi az elmét és sokszor a leggyengédebb érintésre is pusztítóvak dühre gyúl. Nem egyszer jaj annak, a ki az emberek képzelt tudását meri bolygatni. A tudomány legelkeseredettebb harcrai mindig a beiszapodott nyílt kérdések körül folytak. Itt semmit sem szabad csekélyleni. Ugy hiszem tehát, hogy még az én félig-meddig eredménytelen munkám sem egészen megvetendő. Végül hosszadalmasságom elnézését kérve, a tekintetes Akadémiának nagy kegyességéért még egyszer kifejezem lelkem mélyéből fakadó köszönetemet s magamat továbbra is tisztelt tagtársaim szives jóindulatába ajánlom.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	40 kr.
II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymiki dana hangjegye. 1874. 32 l.	20 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományak mivéle hazánkban. Székfoglaló Bartal Antall. tagtól 1874. 182. l.	40 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	20 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletre hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	20 kr.
VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l.	15 kr.
VII. Szám. Az új szokról. Fogarasi János r. tagtól	15 kr.
VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l.	15 kr.
IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l.	15 kr.
X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap.	15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l.	25 kr.
II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l.	30 kr.
III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l.	30 kr.
IV. Szám. Brassai és nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l.	15 kr.
V. Szám. Emlékezés. Kriza János l. t. felett Szász Károly l. tagtól. 1876. 40 l.	25 kr.
VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l.	20 kr.
VII. Szám. Aeschylus. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l.	80 kr.
VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1876. 15 l.	10 kr.
IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve. Imre Sándor l. tagtól 1876. 97. l.	60 kr.
X. Szám. Bérczy Károly emlékezete. Arany László l. tagtól	10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. Szám. A lány aspiraták kiejtéséről a zendben. Mayr Auréltól.	10 kr.
II. Szám. A manduk szertartásos könyve. Bálint Gábertól	10 kr.
III. Szám. A rómaiak satirájáról és satirairóikról. Dr. Barna Ignác l. tagtól.	20 kr.
IV. Szám. A spanyolország arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. Goldziher Ignác l. tagtól.	50 kr.
V. Emlékezés. Jakab István l. t. fölött. Szász Károly r. tagtól	10 kr.
VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István l. tagtól. II. Vaszary Kolozstól. III. Révész Imre l. tagtól.	60 kr.
VII. Emlékezés. Mátray Gábor l. t. felett. Bartalus István l. tagtól.	10 kr.

VIII. A mordvaiak történelmi viszontagságai. Barna Ferdinánd l. tagtól	20 kr.
IX. Eranos. Télfy Iván lev. tagtól	20 kr.
X. Az ik-es igékről. Joannovics György l. tagtól	40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Barna Ferdinánd l. tagtól	50 kr.
II. Podhorszky Lajos, magyar-sínai nyelvhasznítása. Budenz József r. tagtól	10 kr.
III. Lessing (székfoglaló). Zichy Antal lev. tagtól	20 kr.
IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között Barna Ferdinánd, lev. tagtól	10 kr.
V. Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. Barna Ferdinánd l. tagtól	30 kr.
VI. Rankavis Kleon új görög drámája. Télfy Iván lev. tagtól. Ára	30 kr.
VII. A nevek uk és ük személyragairól. Imre Sándor l. tagtól	20 kr.
VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. Ballagi Mór r. tagtól	20 kr.
IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. Vámbéry Ármin r. tagtól	10 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM:

Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 trt.